

Costin Miron, *Noi considerații despre mormântul pictat de la Tomis*, Peuce, S.N. 6, 2008, 283-296

Satisfacția pe care mi-a produs-o primirea numărului 6/2008 al revistei *Peuce* a fost umbrită de citirea articolului *Noi considerații despre mormântul pictat de la Tomis* semnat de dl. Costin Miron. Ideile Domniei sale despre monumentul respectiv sunt demne de toată atenția, dar contribuția sa este întunecată de un aspect pe care dorim să-l subliniem mai jos. De la primele rânduri am recunoscut cuvintele și ideile din lucrarea noastră *Geneza creștinismului popular al românilor*, publicată în 1997. Am fost stupefiat să constat că autorul în cauză, universitar sibian, se slujește de o nouă formă de plagiat: nu copie cuvânt cu cuvânt, ci cosmetizează textele preluate, înlocuiește termenii care i se par prea elevați, schimbă poziția rândurilor, lăsând impresia că totul ar fi fost gândit de el, mențiunile contribuției noastre fiind extrem de rare. Dintre izvoare și din bibliografia secundară fură doar pe cele care-i convin și

care ar putea lăsa cititorului impresia că le-a consultat. Tabelul de mai jos o probează cât se poate de clar. Iată aici alte argumente. Întâi, pentru că niciodată nu i-au trecut prin mână sursele citate, nu specifică edițiile, abrevierea *PSB* din *Geneza*... pârându-i-se, probabil, prea incifrată¹. Același lucru este valabil în cazul literaturii secundare: la traduceri nu apar traducătorii, unele titluri sunt greșite², iar despre *DACL* nu știe ce este sau cum ar trebui inserat într-o listă bibliografică³. Apoi, pentru că habar n-are de contextul istoric și cultural despre care scrie, Costin Miron a confundat fenomenele religioase (de exemplu, ritul cu ritualul funerar⁴), neînțelegând semnificația unora dintre ele⁵ și amestecând izvoare ecleziastice din perioade diferite⁶, astfel încât aspectele din vremea Principatului discutate de noi sunt transferate Scythiei Minor, în timpul Dominatului; prin urmare, toți cei care citesc textul trebuie să manifeste multă atenție, pentru a nu cădea pradă falsului creat de autor. Cred că pe viitor dl. Costin Miron ar trebui să fie mai atent, mai ales în problemele în care este mai puțin pregătit.

În consecință, vă rog să publicați această notă, contribuind astfel la denunțarea unei plăgi care pare a se extinde tot mai mult printre universitari și cercetători din diferite colțuri ale țării.

Costin Miron, <i>Noi considerații despre mor-mântul pictat de la Tomis</i> , în <i>Peuce</i> , S.N., 6, 2008, p. 283-296	Nelu Zugravu, <i>Geneza creștinismului popular al românilor</i> , București, 1997
p. 283: Creștinismul s-a răspândit mult mai rapid în Imperiul Roman pentru că a găsit aici condiții favorabile: multe căi de comunicație, dezvoltarea urbanistică, pacea universală, sincretisme religioase. Răspândirea noii religii s-a accelerat într-un moment în care păgânismul, din punct de vedere spiritual, prezenta numeroase puncte de convergență cu practici apropiate și tendințe asemănătoare cu creștinismul, pe care acesta când le-a acceptat, când le-a respins.	p. 89: Născut în Imperiul roman, creștinismul a găsit în interiorul acestuia condiții favorabile răspândirii sale: multitudinea căilor de comunicație, mobilitatea populațiilor, dezvoltarea urbanistică, pacea universală, sincretismul ideilor, interferențele religioase. Ascensiunea lui a început într-un moment când universul spiritual al păgânismului prezenta numeroase puncte convergente, practici apropiate, tendințe similare cu noua religie, pe care aceasta le-a acceptat uneori, le-a respins altădată.

¹ Iată o mostră a felului în care Domnia sa înțelege să citeze o scriere antică atunci când n-a avut de unde s-o copieze: p. 288, nota 35: „Sfântul Augustin, *Despre cetatea lui Dumnezeu*, XXI, IV; Sfântul Augustin, *Patrologia Latina* (!), XLI, col. 587”.

² Vezi, de exemplu, titlul greșit al lucrării lui Cumont: „*Recherches sur* (sic!) (lipsește articolul *le*) *symbolisme funeraire* (sic!) *des Roimains* (sic!)” – p. 293 (*Bibliografie*).

³ Deși citează o singură dată acest instrument (p. 288, nota 37), dar nu în forma abreviată arhicunoscută și fără indicarea vocii și autorului ei (vol. XIII, col. 2912), Costin Miron nu-și poate reprimă prețiozitatea: la *Bibliografie* sunt pomenite toate volumele – de la I/1 (1904) la XV/2 (1953) (p. 293).

⁴ Vezi p. 284.

⁵ Vezi p. 287, unde despre *refrigerium* scrie că era „darul celest de care se bucură sufletele ce au cunoscut veșnicia fericirii”. *Refrigerium*, numit și *convivium*, era prânzul funerar.

⁶ Vezi p. 285, nota 15, unde, fără nici o explicație plauzibilă, Tertulian stă alături de Ioan Gură de Aur.

Analiza condițiilor în care a apărut și s-a răspândit creștinismul nu poate ocoli practicile funerare, deoarece acestea constituie unul dintre cele mai vaste capitole cu un conținut foarte complex. Acest domeniu a fost permisiv, aici făcându-și loc fără probleme cutumele și practicile antice, pentru că noua religie și-a elaborat târziu concepția asupra morții (jumătatea secolului al III-lea).

Hotărâtoare pentru ritul funerar creștin a fost trecerea de la incinerare la înhumare, din motive desprinse din Vechiul și Noul Testament – *Facerea*, 3, 19, rațiuni de natură dogmatică – trupul Mântuitorului a fost pus în mormânt, conform tradiției ebraice, pentru care înhumarea era ritul caracteristic.

p. 283-284: Creștinismul, în contextul mai larg al concepției despre renașterea universală propovăduită aproape de toate cultele orientale, a avansat ideea răscumpărării și reînvierii trupurilor pentru Judecata de Apoi și a afirmat identitatea corpurilor înainte și după înviere. / Prin urmare, creștinii au renunțat la incinerare și au adoptat înhumarea [² Tertulian, *De anima*, LI, 3]. Sub imperiul cultelor orientale mai ales, dar și al ideilor umaniste din epocă [³: Băciov 1984, 194-217⁷], înhumarea s-a generalizat în sec. al III-lea, cu deosebiri, desigur, de la o zonă la alta.

p. 102-103: Un aspect care nu poate fi ocolit atunci când se vorbește de contextul religios / în care a avut loc difuziunea creștinismului este cel funerar... Din punct de vedere al istoriei creștinismului, acesta a fost, fără îndoială, terenul cel mai penetrabil cutumelor și practicilor antice. Cu atât mai mult cu cât noua religie și-a elaborat destul de târziu, respectiv către anii 200-250, și nici atunci suficient de încheiat, „discursul asupra morții”.

p. 103: Astfel, în ceea ce privește ritul funerar, se admite că în veacurile II-III creștinismul n-a avut un rol hotărâtor în trecerea de la incinerare la înhumare. Pe temeiul unor rațiuni de natură biblică (avertismentul din *Facerea*, 3, 19: „pământ ești și în pământ te vei întoarce”), dogmatică (trupul Mântuitorului a fost pus în mormânt...)... și tradițională (inhumarea era ritul specific religiei evreiești [³⁰⁰] ¹³...), antropologia și soteriologia specifice creștinismului în perioada amintită au afirmat – pe fondul mai larg al concepției despre renașterea universală [³⁰¹] – ideea redempțiunii trupurilor în vederea Judecării de Apoi și a dobândirii vieții veșnice [³⁰²] și au proclamat permanența naturii materiale a corpurilor și identitatea lor înainte și după resurrecție [³⁰³]; în consecință, au respins cremațiunea [³⁰⁴: Tertulian, *De anima*, LI, 4 (*PSB*, 3, p. 326)...], preferând înhumarea [³⁰⁵]. Cu diferențe de la o regiune la alta, acest rit devenise deja predominant în Imperiul roman din secolul al III-lea, sub influența cultelor orientale în special, dar și a noilor tendințe umaniste din epocă [³⁰⁶ ... V. V. Băciov, *Estetica Antichității târzii. Secolele II-III*, traducere de L. Dragomirescu, prefață de I. Ianoși, București, 1984, p. 194-217...].

⁷ Conform normelor redacționale ale revistei *Peuce*, explicitarea bibliografiei folosite se află la sfârșitul articolului – p. 293-294.

¹³ Explicităm numai trimiterile care sunt copiate de Costin Miron.

p. 284: Cercetările arheologice sistematice și de salvare din cimitirele orașelor vest-pontice demonstrează că la sfârșitul sec. al II-lea, cu diferențe de la o cetate la alta, înhumarea se generalizase [⁴ Bucovală, Pașca 1988-1989, 123-161; Bucovală (sic!) 1992, 243-272] mult mai devreme decât în așezările rurale din provincie.

Riturile funerare (sic!), gesturile care le însoțesc, reliefurile de pe stelele funerare, epitafulurile, pictura murală, obiectele de inventar descoperite în morminte, ceremoniile, sărbătorile-comemorări dedicate morților relevă profunzimea sentimentelor și trăirilor și, în special, un complex de reprezentări ce vizează lumea de dincolo [⁷: Zugravu 1997, 103]. Multe dintre ele au intrat, chiar foarte puțin adaptate, în discursul creștin asupra morții în ritualul funerar, constituind un capitol cvasi compact de moștenire păgână, în aria creștinismului.

Ideea legată de moartea ce vine cu calmul total care izbăvește sufletul decedatului de tulburările lumii își are rădăcinile în concepția epicureilor despre liniștea sufletească – *ataraxia* – și în cea stoică referitoare la impasibilitate, acea stare în care nimic din lumea materială nu te mi atinge – *apatheia* [⁸: Cumont 1942, 358]. În toată cultura romană, și implicit în spațiul Scythiei Minor, aceste idei au generat două concepții privind funcția mormântului și drumul urmat de sufletul eliberat din capcana corpului. Pe de-o parte mormântul era locuința veșnică (*sedes, domus, aionion oikon*) [⁹: ISM I, 281; ISM II, 339, 344, 368] unde omul „coboară” [¹⁰: ISM II, 369] dorindu-și somnul de veci [¹¹: ISM II, 275], iar expresiile *h(ic) s(itus) e(st)*, „aici odihnește” (zace, este așezat), *hic*

Descoperirile mai vechi sau mai recente din sectorul funerar al orașelor grecești din ținutul dobrogean al *Moesiei Inferior* arată că de la sfârșitul secolului al II-lea, cu intensități diferite de la o cetate la alta, înhumarea se generalizase [³⁰⁸ ... M. Bucovală, C. Pașca, *Descoperiri recente în necropolele de epocă romană și romano-bizantină la Tomis*, în *Pontica*, 21-22, 1988-1989, p. 123-161... idem, *Cercetări în necropola romană de vest a Tomisului* (1992), în *ibidem*, 25, 1992, p. 243-272].

Ceremoniile funerare, gesturile care le acompaniază, decorurile de pe monumente, epitafulurile, inventarul mormintelor, ritualurile, sărbătorile periodice rezervate morților dezvăluie o mare bogăție de sentimente și o gamă variată de reprezentări despre lumea de dincolo [³¹²]; unele dintre ele au pătruns, mai mult sau mai puțin modificate, în noua religie, devenind unul dintre compartimentele consistente ale moștenirii păgâne în creștinism.

p. 105: Așa cum a arătat Franz Cumont, ideea despre calmul desăvârșit al morții, despre eliberarea prin disoluție de tulburările lumii traduce în termeni funerari concepția filosofică și morală epicureică despre liniștea sufletească (*ataraxia*) și cea stoică despre impasibilitate (*apátheia*) [³³⁵: Fr. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des Romains*, Paris, 1942, p. 358]. Aceasta a generat, în *Moesia Inferior* și în *Dacia*, ca peste tot în lumea romană [³³⁶], două concepții asupra destinației mormântului și a sejurului postum al sufletului. Conform celei dintâi, mormântul este „locuința veșnică” (*sedes, domus, aionion oikon*) [³³⁷: ISM, I, 281; II, 339(175), 344(180), 368(204) ...], unde omul „coboară” [³³⁸: ISM, II, 369 (205)],

<p><i>tegitur terris</i> (în acest pământ este îngropat), <i>s(it) t(ibi) t(erra) l(evis)</i> (să-ți fie țărâna ușoară) [¹²: IDR III, 2, 382⁸; ISM V, 7, 38, 182, 183, 194⁹], (sic!) rezumă admirabil antica idee a echivalenței dintre moarte și somn, care a fost tradusă în literatura creștină, liturgică, și în epigrafiă creștină (<i>dormire, dormitio</i>) [¹³: Cumont 1942, 359-363].</p> <p>Pe de altă parte sub înrăurirea soteriologiilor orientale, s-a conturat concepția potrivit căreia sufletul este eliberat din captivitatea trupului și dobândește o viață cerească. Decorația stelelor funerare întărește această idee: Dioscurii, păunul, barca, pasărea (porumbelul), rozetele sunt legate de ideea perenității vieții de dincolo [¹⁴: ISM II, 181; ISM II, 313, 365, 375; ISM V, 32; Covacef 1985, 173-184¹⁰].</p> <p>p. 285: Faptul că Sf. Părinți încercau să asimileze gândirea păgână este dovedit de asemănările care apar în acest sens [¹⁵: Tertu-</p>	<p>„dormindu-și somnul de veci” [³³⁹: ISM, II, 275(11)]; formulele <i>h(ic) s(itus) e(st)</i> („aici ohihnește (zace, este așezat)”), <i>hic tegitur terris</i> („în acest pământ este acoperit (îngropat)”), <i>s(it) t(ibi) t(erra) l(evis)</i> („să-ți fie țărâna ușoară”) [³⁴⁰: ... IDR, III/2, 382... ISM, V, 7, 38, 182, 183, 194, 201 etc.] exprimă cel mai bine această idee de veche tradiție a echivalenței dintre moarte și somn; ea apare și în scrierile ecleziastice, în formularistica liturgică și epigrafică creștină (<i>dormire, dormitio</i> etc.) [³⁴¹: Fr. Cumont, <i>op. cit.</i>, p. 359-363].</p> <p>Cea de-a doua, dezvoltată sub puternica influență orientală, considera că, odată cu disoluția, sufletul este eliberat din „temnița” trupului, asigurându-i-se o rezidență astrală: rozetele, dar și alte motive (Dioscurii, pasărea, păunul, barca, vânturile etc.) ce decorează multe monumente funerare stau în legătură cu ideea nemuririi celeste [³⁴²: ... ISM, II, 181(17); V, 32; ... II, 313 (149), 365 (201), 375 (211)... Z. Covacef, <i>Arta funerară în Dobrogea romană (I)</i>, în <i>Pontica</i>, 18, 1985, p. 173-184].</p> <p>Fragmente din scrierile apologetice atestă similitudinea dintre gândirea păgână și cea creștină în această direcție [³⁴³: Tertulian, <i>De</i></p>
--	---

⁸ Iată dovada cea mai clară a acestei hoții, trimiterea la *corpus*-ul IDR neavând ce căuta aici, întrucât autorul se referă la spațiul roman dobrogean, nu la cel dacic, unde apare formula *his tegitur terris*; or, noi, în lucrarea de unde s-a copiat, am analizat și realitățile din *Dacia* (vezi coloana alăturată).

⁹ Și aici se poate observa cu ușurință hoția: dacă Costin Miron s-ar fi oboșit să caute în *corpus* inscripțiile cu formulele respective, ar fi constatat că sunt mult mai numeroase decât cele copiate de el, cum se poate observa și din abrevierea „etc.” utilizată la nota 340 din cartea noastră (vezi coloana alăturată).

¹⁰ Trimiterea la articolul din 1985 al lui Z. Covacef este o altă mărturie a lipsei sale de informare, căci dacă ar fi fost la curent cu publicațiile în domeniu după apariția cărții noastre din 1997, de unde a preluat documentarea, ar fi știut că cercetătoarea constănțeană și-a publicat în 2003 lucrarea de doctorat, unde reia toate motivele artei funerare din Dobrogea romană.

<p>lian, <i>De anima</i>, XLII, 3; Sf. Ioan Gură de Aur, <i>Omilia LXVII la Facere</i>, 4, 339¹¹] între scrierile cu caracter creștin și ideile păgânilor și de inscripțiile antichității târzii din toată aria romanității, inclusiv din Scythia Minor [¹⁶: Popescu 1986, 90-101].</p> <p>Similitudinile dintre ideologia funerară păgână și cea creștină au permis o rapidă includere în noua religie a unor credințe funerare, odată cu care au fost preluate o serie de practici, gesturi, sărbători (sic!) cutume antice, care chiar în zilele noastre ar putea explica diversitatea obiceiurilor legate de înmormântare, în sud-estul Europei de exemplu. Multe dintre acestea se pare că își au sorgintea în cultul privat al manilor [¹⁷: Zugravu 1997, 105].</p>	<p><i>anima</i>, XLII, 3 (PSB, 3, p. 316)...; ideile respective vor apărea și la Doctorii Bisericii din secolul al IV-lea, de exemplu la Sfântul Ioan Gură de Aur, <i>Omilia LXVII la Facere</i>, 4 (PSB, 22, p. 339)...; epigrafiile Antichității târzii din întreaga lume mediteraneană, inclusiv din spațiul românesc, o demonstrează, de asemenea, din plin [³⁴⁴: ... E. Popescu, <i>Imaginea vieții de dincolo într-o provincie de margine a Imperiului bizantin timpuriu (sec. IV-VI): Scythia Minor (Dobrogea)</i>, în GB, 45, 1986, 4, p. 90-101].</p> <p>Paralelisme din ideologia funerară păgână și cea a noii religii au făcut posibilă creștinarea mai rapidă a unor credințe funerare. Dar, odată cu acestea și urmare a lipsei unor prevederi canonice privitoare la aspectele practice ale domeniului funerar... s-au putut perpetua și anumite gesturi, cutume, sărbători și rituri de sorginte antică, devenite, cu timpul, incompatibile cu dogma creștină. Cele mai multe dintre ele își trag originea, credem, în ceremoniile dedicate cultului privat al manilor (<i>sacra privata</i>) [³⁴⁵].</p>
<p>Un reper important pentru formarea unei idei privind bogăția practicilor și credințelor funerare ale locuitorilor spațiului cuprins între Dunăre și Mare îl constituie inventarul mormintelor, dispoziția (sic!) urnelor și a sarcofagelor, poziția corpului, decorul stelelor și mormintelor – motive bahice, reprezentări mitologice, cina, coroane, vița-de-vie, porumbel, animale ce consumă struguri, eroizarea defunctului. Criticate și minimalizate de literatura creștină [¹⁸: Tertulian, <i>Apologeticum</i>, XIII, 7; Tertulian, <i>De testimonio animae</i>], aceste cutume și rituri sunt întâlnite chiar și în Evul Mediu. Asimilarea lor de către creștini a început în vremea paleocreștinismului, fiindcă această nouă religie nu</p>	<p>p. 105-106: Tot astfel, conținutul mormintelor..., dispozitive speciale ale urnelor și sarcofagelor..., tratamentul cadavrelor (așezarea corpului...) / decorul stelelor (cina funerară, coroane, motive bacchice, reprezentări mitologice, scena eroizării)... ne aduc în atenție alte obiceiuri, practici și credințe funerare ale locuitorilor... Dezavuate în mod repetat de către scriitorii bisericești, inclusiv de către cei ai epocii Principatului [³⁵³: ... Tertulian, <i>Apologeticum</i>, XIII, 7 (PSB, 3, p. 59); idem, <i>De testimonio animae</i>, IV (<i>ibidem</i>, p. 122)], aceste cutume, rituri și credințe păgâne își fac auzite ecoul... până în epoca medievală. Însușirea lor de către adepții noii religii a început, cu siguranță, chiar în</p>

¹¹ După cum se vede din coloana alăturată, cifra 339 nu indică un subcapitol din *Omilie*, ci pagina din volumul 22 al colecției *Părinți și scriitori bisericești*, pe care acest infractor nu l-a văzut.

<p>a avut un sistem și o dogmă clară de la început, iar în ceea ce privește domeniul funerar lipseau prevederile canonice.</p> <p>p. 290: Credincioșii diverselor culte oficiale în Imperiu, pe lângă gesturile frecvente de devoțiune, construiau portice și <i>culinae</i> destinate banchetelor sacre la care luau parte mulți adepți [⁴⁹: MacMullen 1987]. Adunările periodice ale asociațiilor religioase pentru celebrarea prânzului sacrificial, care puneau în valoare sentimentul de fraternitate și uniune între credincioși [⁵⁰: ISM I, 57 la <i>Histria</i> (<i>Heracleistai</i> – „îchinători ai lui Heracle”), 99, 199 (<i>Dionysiaistai</i> – „îchinători vârstnici ai lui Dionysos”); <i>Tomis</i> – ISM II, 7, 37, 152, 138, (sic!) (asociație a credincioșilor lui Sarapis și Isidei)¹²].</p>	<p>vremurile primare ale creștinismului...</p> <p>p. 96: Pietatea și respectul față de divinități... se desprind și din alte aspecte: ridicarea de portice și <i>culinae</i> destinate banchetelor sacre, la care puteau participa mulți credincioși [²¹³:... R. MacMullen, <i>Le paganisme dans l'Empire romain</i>, Paris, 1987, p. 68], reuniunea periodică a asociațiilor religioase în vederea prânzului sacrificial, fapt ce potența sentimentul de fraternitate și unitate între adepți [²¹⁴:... <i>Histria: ISM</i>, I, 57 (<i>Heracleistai</i> – „îchinători ai lui Herakles”)..., 99, 199 (<i>Dionysiaistai</i> – „îchinători vârstnici ai lui Dionysos”); <i>Tomis</i> – ISM, II, 7, 37, 152, 154, 398 (asociație a îchinătorilor lui Sarapis și Isidei)...].</p>
--	--

Prof. univ. dr. **Nelu ZUGRAVU**,
 Universitatea „Al. I. Cuza” Iași,
 Facultatea de Istorie,
 Bd. Carol I, nr. 11, 700506, Iași
 nelu@uaic.ro

¹² Iată o probă a hoției selective practicate de acest așa-zis universitar: asociațiile religioase sunt mai numeroase în Dobrogea romană (vezi nota 214 de la p. 120 din lucrarea noastră), dar cum n-a avut răbdare să le caute cu atenție în *ISM*, a copiat doar ceea ce i-a convenit.